

# **PRIKAZI, OSVRTI, RECENZIJE**

---

## **REVIEWS, CRITICAL NOTICES, REFLECTIONS**



## ODLAZAK VELIKOGA KNJIŽEVNOG POVJESNIČARA, KNJIŽEVNIKA I DOMOLJUBA



Antun Dubravko Jelčić (rođen u Požezi 6. studenoga 1930.), akademik, veliki hrvatski književni povjesničar, književnik, publicist, bibliograf, priređivač, urednik i saborski zastupnik, koji je kao maloljetnik, petnaestogodišnjak, osuđen na godinu i pol dana zatvora koje je „odležao“ u Staroj Gradiški (zbog širenja letaka protujugoslavensko-komunističkoga sadržaja), umro je u Zagrebu 28. veljače 2020. godine. Akademik Jelčić potječe iz stradalničke hrvatske obitelji. Naime, otac mu je također bio državotvorni Hrvat,

sudac kojega su 1945. strijeljali egzekutori jugoslavenskoga režima pa je svu skrb o njemu prihvatila njegova majka, a inače nesebično mu je u životu pomagao veliki pjesnik i akademik Dragutin Tadijanović, što se ponekad napominje u njegovu životopisu.

Kao vrstan znanstvenik, humanist, ideološki dosljedan i nepokolebljiv sljedbenik pravaštva, ozaren ostvarajem hrvatskoga milenijskog sna, uspostavom slobodne, demokratske i samostalne Hrvatske, svim bićem angažiran, zanosno predan i posvećen domovinskomu zovu, tih 90-ih godina 20. stoljeća postaje i politički vrlo djelatan, da bi od 1995. do 1999. bio i saborski zastupnik.

Srastao s idejom hrvatske nacionalne i državne samobitnosti, akademik Jelčić je za oživotvorenje toga cilja dao ogroman prinos. „Za ideale Doma i Roda“ živio je i patio, rastao i nadao se, stasao i gorio i nikad nije posumnjao u svetost te nakane, spreman za nju prinijeti svaku žrtvu.

Gimnaziju je pohađao u Slavonskome Brodu, Novoj Gradiški, Požezi i ponovno u Slavonskome Brodu gdje je položio i maturu. Na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1956., a doktorirao 1974.

---

disertacijom o Josipu Kosoru i autohtonosti ekspresionizma u novijoj hrvatskoj književnosti.

Od 1956. do 1960. radio je kao dramaturg u HNK u Osijeku te srednjoškolski profesor u Osijeku i Travniku, a zatim od 1960. do 1993., napredujući od asistenta, višega znanstvenoga suradnika i znanstvenoga savjetnika, radio je u Institutu, a kasnije u Zavodu za književnost HAZU. Već je 1983. postao član suradnik, a 1992. izabran je za redovitoga člana HAZU, Razreda za književnost, čiji je bio tajnik od 1998. do 2003. godine, da bi od 2004. do 2010. postao član Predsjedništva HAZU. Na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu držao je kolegij Hrvatski nacionalni identitet.

Bio je glavni urednik Akademijina časopisa *Forum*. Od 2010. do smrti obnašao je dužnost voditelja Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Požegi, a od 1990. do 1992. potpredsjednik je Matice hrvatske.

Kao jedan od istaknutijih suvremenih povjesničara hrvatske književnosti napisao je više stotina znanstvenih i publicističkih tekstova, a posebno se istaknuo kao urednik i priređivač mnogobrojnih kritičkih i sabranih izdanja djela hrvatskih pisaca (Josip Kosor, Antun Gustav Matoš, Vladimir Nazor, August Šenoa, Tin Ujević) te hrestomatije *Hrvatski narodni i književni preporod* (1978.), koja je u proširenome izdanju objavljena kao *Hrvatski književni romantizam*, 2002. Posebno važan dio njegova opusa čine literarizirane biografije hrvatskih književnika: *August Šenoa njim samim* (1966.; prerađeno izdanje *Šenoa*, 1984.), *Kranjčević* (1984.), *Matoš* (1984.), *Strast avanture ili avantura strasti: Josip Kosor* (1988.). Biografijom i djelom T. Ujevića bavio se u esejiziranoj studiji i u radiodrami *Putovanja u slobodu (Približavanje sfingi*, 1979.), a priredio je i pojmovnik *Opojnost uma: misli i pogledi Tina Ujevića* (1986.). Autor je *Povijesti hrvatske književnosti* (1997., a u proširenome izdanju objavljena je 2004.), koja je pisana pristupačnim stilom, metodološki označena idejom o ulozi književnosti u oblikovanju nacionalnoga identiteta, a u kontekstu zapadnoeuropskih duhovnih težnja. U tome postupku i s takvom svrhom i funkcijom književnosti pisane su i ostale njegove književnopovijesne knjige, najvećim dijelom kao zbirke njegovih prije tiskanih članaka i eseja (*Teme i mete*, 1969.; *Za i protiv*, 1971.; *Riječ po*

---

riječ, 1989.; *Preporod književnosti i književnost preporoda*, 1993.; *Nove teme i mete*, 1995.; *Književnost u čistilištu*, 1999.; *Živjeti u književnosti*, 2013.; *I jedni i drugi: kroatološke teme*, 2015.). Objavio je zbirku pjesama zavičajne motivacije *Poraz pobjednika* (1962.), esejizirane portrete zaslužnih Požežana (*Vallis aurea*, 1977.), roman *Strah* (1994.), knjige političke publicistike *Pozicije i (o)pozicije* (1995.), *Politika i sudbine* (1995.), *Pripravni za problem?* (1999.), *Na istoj crti* (2003.), *100 krvavih godina: XX. stoljeće u hrvatskoj povijesti: eseji, polemike, epigrama* (2004.), *Pisma iz života* (2009.) i *Hrvatska književnost i pravaštvo* (2011.) te memoarsko-dnevničke knjige *Dnevnik od rujna do rujna 1989. – 1990.* (1991.) i *Nasilje žalosnih uspomena* (2012.). U suautorstvu s Josipom Pečarićem objavio je publicističke knjige *Tuđmanove tri sekunde* (2004.), *Književnik Mile Budak sada i ovdje* (2005.) i *Povijesni prijepori* (2006.).

Dubravko Jelčić bio je i jedan od pokretača te glavni i izvršni urednik edicije *Stoljeća hrvatske književnosti*. Za nju je priredio književna djela Ante Starčevića, Mile Budaka, Vladimira Kovačića, Vinka Nikolića, političke spise Eugena Kvaternika, Milana Šufflaya, biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Vinka Kriškovića te izabrana djela Antuna Nizetea. Pronašao je i objavio Kosorovu dramu *Maske na paragrafima*. Neobjavljen mu je ostao roman *Raj*. Bio je odličan poznavatelj Matoševa djela, pa se zato jako zalagao i u obnovi Matoševe rodne kuće u Tovarniku i osnutku Matoševa kulturnog centra, što, nažalost, nije dočekao.

I u povodu njegove smrti rečeno je kako je akademik Jelčić uvijek bio dobrohotan, snošljiv i uviđavan, susretljiv i pun pozitivne energije. Svojim je kolegama bio drag prijatelj, iskren suradnik i nesebičan savjetnik.

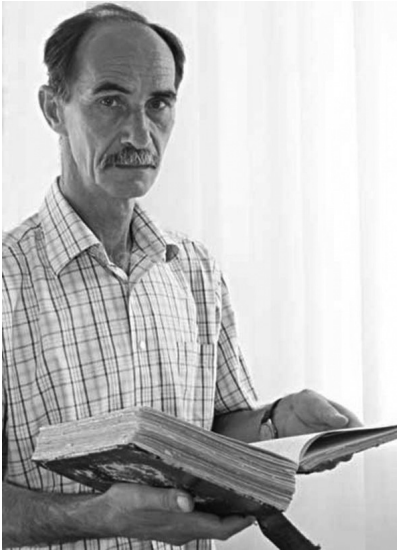
Akademik Jelčić iza sebe ostavlja impresivno djelo koje svjedoči o iznimnoj stvaralačkoj snazi i sustavnosti, marljivosti, radnoj energiji, čudorednoj čvrstoći, ideološkoj dosljednosti, znanstvenoj izvrsnosti i uopće istinskome humanističkom pristupu životu.

Dobitnik je Nagrade „Vladimir Nazor“ za životno djelo (2016.) kao i nagrade na književnoj smotri Dani Ivana i Josipa Kozarca.

ŠIMUN MUSA  
simun.musa@gmail.com

---

## **ANIMAM SUAM CREATORI SUO CONSIGNAVIT (U spomen prof. dr. Pavlu Knezoviću)**



Kada se spomene ime prof. dr. Pavla Knezovića, onda se oni koji su ga stvarno poznavali prisjete mirna, samozatajna i nadasve dobroćudna čovjeka. Znatiželjan po prirodi želio je znati i što drugi rade, odnosno čime se bave. Kada bi našao zanimljivu temu, rado je stupao u dijalog i raspravu, a ako je ustrebalo, pripomogao bi savjetom, sugestijom, obećanjem da će potražiti konkretan tekst i dostaviti ga sugovorniku, uputiti ga na odgovarajući bibliografski podatak ili kakvu drugu činjenicu. Od toga nije odstupao ni u vrijeme teške bolesti

koja ga je izjedala tijekom nekoliko posljednjih godina života. Kada više nije bila moguća izravna komunikacija, veselila ga je i telefonska, ali gdjekad i pokoji posjet u vlastitome domu. Do posljednjega trenutka bio je pribran i svjestan okolnosti u kojima se nalazi. Planirao je nove projekte koje je namjeravao ostvariti, odnosno završiti ono što je bio obećao. Čak i kada bi smatrao da nešto neće moći uraditi, ipak bi napravio kao da je u najboljim godinama.

Prof. dr. Pavao Knezović rođen je 29. svibnja 1949. u Crnopodu kod Ljubuškoga, u zapadnoj Hercegovini, u obitelji Petra Knezovića i Stane r. Zlopaša. Tvorcu svomu predavši duh svoj, preminuo je u Zagrebu u 71. godini života, prije podne, u ponedjeljak 2. prosinca 2019. g. Pokopan je 5. prosinca 2019. g. na zagrebačkome groblju „Mirogoj“.

Maturiravši 1968. godine u Franjevačkoj gimnaziji u Splitu,<sup>1</sup> studij klasične filologije, arheologije i stare povijesti upisao je i diplomirao

---

<sup>1</sup> Fra JOSIP JOZO SOPTA, *Franjevačka gimnazija na Poljudu (1963. – 1974.)*, „Franjevački provincijalat u Zadru“, Zadar, 2015., str. 87.

---

na Filozofskome fakultetu Univerziteta u Skoplju, gdje su mu, među ostalima, profesori bili i glasoviti filolozi mikenolozi Mihail Petruševski (1911. – 1990.) i Petar Ilievski (1920. – 2013.). Bilo je to vrijeme kada je onima koji su završili franjevačke i slične srednje škole studiranje samo nekih struka bilo tolerirano na Beogradskome univerzitetu u Srbiji te na Univerzitetu u Skoplju u Makedoniji. Sveučilišta u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini za njih su bila zabranjena najčvršćim bravama, posebice u Zagrebu.

Poslije studija, koji je završio 1975., i nekoliko godina rada po srednjim školama u srednjoj Bosni 1977. godine biran je za asistenta, klasičnoga filologa, na Odsjeku za romanistiku Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Sarajevu, gdje Katedra za klasične studije nikada nije ni uspostavljena. Kao stipendist talijanske Vlade boravio je 1982. na usavršavanju na *Facoltà di lettere e filosofia* u Rimu. Iskoristio ga je ne samo za usavršavanje nego i za prikupljanje izvorne građe o hrvatskim latinistima po rimskim arhivima i knjižnicama. Nakon povratka u domovinu postao je predmetom opservacije različitih službi komunističko-boljševičkih vlasti, posebice pripadnika koji su potjecali iz Hercegovine. Doktorsku disertaciju *Vergilijev utjecaj na latinsku poeziju dubrovačkih pjesnika 18. i prve polovice 19. stoljeća* obranio je 1989. godine na Katedri za klasičnu filologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Do odlaska iz Sarajeva na početku Domovinskoga rata postigao je znanstveno-nastavni stupanj sveučilišnoga docenta.

Na Obnoviteljskoj skupštini Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“, održanoj u sarajevskome kinu „Dubrovnik“ 29. rujna 1990. godine, izabran je za glavnoga tajnika Središnje uprave – službu je predano i marljivo obavljao do proljeća 1991. godine, kada je s obitelji bio prisiljen napustiti Sarajevo i preseliti se u Zagreb. S još dvojicom tadašnjih članova Središnje uprave prvih nekoliko mjeseci financirao je djelatnost Središnje uprave Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“. Za boravka u Sarajevu, među ostalim, strastveno je vlastitim sugestijama i recenzijom

---

podupirao tiskanje kapitalnoga djela hrvatskoga franjevačkog naslijeđa u Bosni i Hercegovini 1991. godine.<sup>2</sup>

Prispjevši u Zagreb, premda mu je i samome bila potrebna pomoć, tijekom Domovinskoga rata nesebično je pomagao onima koji su trebali pomoć, odnosno onima koji su bježali pred strahotama raznolikih „balkanskih kasapina“ koji su masakrirali, sakatili, silovali i na različite načine uništavali i terorizirali pučanstvo, posebice Hrvate, ne samo Hrvatske nego i Bosne i Hercegovine, te pljačkali i pustošili njihovu imovinu.

Nije mu bilo ispod časti zaposliti se u Zagrebu kao nastavnik u Srednjoj školi za primalje i fizioterapeute (1991. – 1993.), odakle je prešao također za nastavnika u Nadbiskupsku klasičnu gimnaziju s pravom javnosti (1993. – 1998.), a potom u Hrvatski institut za povijest u Zagrebu (1998. – 2005.) u kojem je uspostavio Odjel za latinističku historiografiju i gdje je ostvario niz znanstvenih projekata. Konačno se kao sveučilišni nastavnik našao na Hrvatskim studijima Zagrebačkoga sveučilišta (2005. – 2016.), gdje je postigao zvanje redovitoga profesora u trajnome zvanju i gdje ga je zadesila teška bolest, a kao njezina posljedica i umirovljenje. U fokusu njegova djelovanja na Hrvatskim studijima bio je Odjel za hrvatski latinitet, gdje je 2011. inicirao i sveučilišni Studij hrvatskoga latiniteta, do tada jedini takav na hrvatskim prostorima. Bio je nositelj i izvođač više kolegija na Hrvatskim studijima, među kojima su i *Latinski jezik*, *Latinska patristika*, *Pregled latiniteta humanizma i renesanse*, *Rimska književnost*, *Vulgata*, *Hrvatsko latinističko nasljeđe*. Bio je mentor velikoga broja diplomskih i završnih radova, ali i član povjerenstava za obranu doktorskih disertacija na sveučilištima u Republici Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini.

Nekoliko je ključnih područja istraživanja prof. dr. Pavla Knezovića, a to su utjecaj antike, napose rimskoga pjesnika Publija Vergilija Marona (70. – 19. pr. Kr.), na hrvatske latiniste te hagiografija u hrvatskome latinitetu. Osobitu je pozornost u svome znanstvenom radu posvećivao istraživanjima manje poznatih autora franjevačke književnosti.

---

<sup>2</sup> ANTO SLAVKO KOVAČIĆ, *Bibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*, „Svjetlost“ – „Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine“ – „Franjevački provincijalat ‘Bosne Srebrene’“, Sarajevo, 1991., 1-473.



---

Istražujući po arhivima franjevačkih samostana Hrvatske te Bosne i Hercegovine, pronašao je veliki broj nepoznatih i manje poznatih subjekata, što ga je potaknulo da zajedno s akademikom prof. dr. Radoslavom Katičićem (1930. – 2019.) i franjevcima franjevačkih provincija Hrvatske te Bosne i Hercegovine inicira niz znanstveno-stručnih skupova pod nazivom „Tihi pregaoci“. Za njegova života održano ih je 17, počevši od 2000. godine, svake godine po jedan. Među inima znanstveno-stručno obrađeni su: fra Pavao Posilović (o. 1597. – 1657.),<sup>3</sup> fra Toma Babić (1680. – 1750.),<sup>4</sup> fra Petar Knežević (1701. – 1768.),<sup>5</sup> fra Josip Banovac (1703. – 1771.),<sup>6</sup> fra Luka Vladimirović (1718. – 1788.),<sup>7</sup> fra Petar Krstitelj Bačić (1847. – 1931.),<sup>8</sup> fra Stjepan Zlatović (1831. – 1891.),<sup>9</sup> fra Marko

- 
- <sup>3</sup> *Zbornik o Pavlu Posiloviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba.' Skradin-Visovac, 27.-28. listopada 2000.* „Gradska knjižnica 'Juraj Šižgorić' Šibenik - Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Šibenik-Zagreb, 2001., 1-261.
- <sup>4</sup> *Zbornik o Tomi Babiću. Zbornik radova sa znanstvenog skupa 'Fra Toma Babić i njegovo vrijeme' Skradin – Visovac, 26.-27. listopada 2001.*, „Gradska knjižnica 'Juraj Šižgorić' Šibenik – „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Šibenik – Zagreb, 2002., 1-317.
- <sup>5</sup> *Zbornik o Petru Kneževiću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme' Visovac – Skradin – Knin, 28.-29. listopada 2002.*, *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Luka Vladimirović i njegovo djelo.' Visovac, Zaoštrog, 30-4. studenoga 2005.* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“ – „Gradska knjižnica 'Juraj Šižgorić'“, Zagreb-Šibenik, 2003., 1-309.
- <sup>6</sup> *Zbornik o Josipu Banovcu. Zbornik radova sa znanstvenog skupa 'Josip Banovac i homiletička književnost.' Šibenik – Skradin – Visovac, 6.-8. studenoga 2003.* „Gradska knjižnica 'Juraj Šižgorić' Šibenik“, - „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Šibenik – Zagreb, 2004., 1-255.
- <sup>7</sup> *Zbornik o Luki Vladimiroviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Luka Vladimirović i njegovo djelo.' Visovac, Zaoštrog, 30-4. studenoga 2005.* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006., 1-381.
- <sup>8</sup> *Zbornik o Petru Krstitelju Bačiću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Petar Krstitelj Bačić', Skradin – Visovac, 27.-28.X.2006.*, „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Zagreb, 2007., 1-373.
- <sup>9</sup> *Zbornik o Stjepanu Zlatoviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Fra Stjepan Zlatović', Šibenik, Skradin, Visovac, 26.-17.X.2007.*, „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2008., 1-288.

Dobretić (1707. – 1784.),<sup>10</sup> fra Lovro Šitović (1682. – 1729.)<sup>11</sup> – pretisak čije je *Latinsko-hrvatske gramatike* prethodno sâm priredio,<sup>12</sup> fra Rafael Levaković (1597. – 1647.),<sup>13</sup> fra Jeronim Filipović (1688. – 1765.),<sup>14</sup> fra Ivan Ančić (1624. – 1685.),<sup>15</sup> fra Mate Zoričić (1721. – 1783.),<sup>16</sup> fra Petar Bakula (1816. – 1873.),<sup>17</sup> fra Emerik Pavić (1716. – 1780.),<sup>18</sup> fra Stipan Margitić (1650. – 1730.)<sup>19</sup> – čija je izabrana djela samostalno priredio,<sup>20</sup> Sebastijan

<sup>10</sup> *Zbornik o Marku Dobretiću. Znanstveni skup 'Fra Marko Dobretić (1707.-1784.) i njegovo doba, Dobretići, 8. i 9. lipnja 2007.* Općina Dobretići – Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene Sarajevo – Župni ured Dobretići – Samostan sv. Luke Jajce, „Općina Dobretići“ – „Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene Sarajevo“ – „Župni ured Dobretići“ – Samostan sv. Luke Jajce“, Sarajevo-Dobretići, 2008., 1-253.

<sup>11</sup> *Zbornik o Lovri Šitoviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Lovro Šitović i njegovo doba, Šibenik-Skradin, 8-9. svibnja 2008.,* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009., 1-302.

<sup>12</sup> Fra LOVRO ŠITOVIĆ, *Grammatica Latino-Illyrica. Ex Emmanuelis: aliorumque approbatorum grammaticorum libris, juventuti Illyricae studiose accommodata a patre f. Laurentio de Gliubuschi,* „Mlade, udruga za istraživanje i proučavanje kulturno-povijesne građe Ljubuški“ – „Ogranak Matice hrvatske“ Zagreb – „Synopsis“, Ljubuški - Zagreb - Sarajevo, 2005., 1-320.

<sup>13</sup> *Zbornik o Rafaelu Levakoviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Fra Rafael Levaković' Šibenik – Skradin – Visovac, 14.-16. svibnja 2009.,* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“ Zagreb, 2010., 1-435.

<sup>14</sup> *Rama – nekoč i danas. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Prozor – Rama, 18.-19. lipnja 2009.,* „Matica hrvatska“, Prozor – Rama, 2010., 1-591.

<sup>15</sup> *Zbornik o Ivanu Ančiću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Fra Ivan Ančić Dumljanin, 1624.-1685., Tomislavgrad, 13.-15. svibnja 2010.,* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Zagreb, 2011., 1-431.

<sup>16</sup> *Zbornik o Mati Zoričiću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Mate Zoričić i prosvjetiteljstvo u redovničkim zajednicama 18. stoljeća, Skradin, 19.-21. svibnja 2011. godine.* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., br. 582.

<sup>17</sup> *Zbornik o Petru Bakuli. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Opus fra Petra Bakule' Mostar, 17.-19. svibnja 2012. godine,* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Zagreb, 2013., 1-663.

<sup>18</sup> *Zbornik o Emeriku Paviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Emerik Pavić i franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj, Osijek, 23.-25. svibnja 2013. godine.* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Zagreb, 2014., 1-498.

<sup>19</sup> *Zbornik o Stipanu Margitiću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Fra Stipan Margitić i Bosna srebrna (1650.-1750.), Sarajevo, 22.-24. svibnja 2014.,* „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“ – „Institut za latinitet Bosne i Hercegovine“, Zagreb - Mostar, 2015., 1-311.

<sup>20</sup> Stjepan Margitić, *Izabrana djela. Izabrao, priredio, komentare napisao Pavao Knezović,* „Synopsis“, Sarajevo-Zagreb, 2015., 1-502.

---

Slade (1699. – 1777.)<sup>21</sup> – čiju je *Književnu kroniku* također sam priredio.<sup>22</sup> Glavni urednik gotovo svih zbornika sa znanstveno-stručnih skupova o ovim franjevcima bio je upravo prof. dr. Pavao Knezović. Teško da bi se bez njegova truda znalo o njihovu doprinosu franjevačkomu odnosno hrvatskomu kulturnom naslijeđu.

Vlastitim prilozima sudjelovao je i na brojnim znanstveno-stručnim skupovima o institucijama Franjevačke provincije Bosne Srebrene i Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM, među ostalim i o franjevačkome samostanu i crkvi u Olovu u srednjoj Bosni,<sup>23</sup> o franjevačkome samostanu Kraljeva Sutjeska u srednjoj Bosni,<sup>24</sup> o Duvnjacima u franjevačkim šematizmima,<sup>25</sup> o franjevcima Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM.<sup>26</sup> Priredio je i monografiju o fra Leonu Petroviću (1883. – 1945.) – prvomu doktoru znanosti Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM i njezinu provincijalu od 1943.

---

<sup>21</sup> *Zbornik o Sebastijanu Sladi. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 'Sebastijan Slade Dolci i franjevci Provincije sv. Jeronima', Zadar, 8.-10. listopada 2015., „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Zagreb, 2017., 1-266.*

<sup>22</sup> SEBASTIJAN SLADE, *Fasti litterario-Ragusini. Dubrovačka književna kronika*. Preveo i bilješkom popratio prof. dr. PAVAO KNEZOVIĆ, „Hrvatski institut za povijest“, Zagreb, 2001., 1-295.

<sup>23</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, „Olovski franjevački samostan u latinističkoj historiografiji“, u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa 'Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (1704-2004.)', Sarajevo, 15. i 16. listopada 2004., „Franjevačka teologija“, Sarajevo, 2008., 217-247.*

<sup>24</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, „Pjesništvo na latinskom sutjeških franjevaca“, u: *Zbornik radova 'Stoljeća Kraljeve Sutjeske, Kraljeva Sutjeska, 17. i 18. listopada 2008., „Franjevački samostan Kraljeva Sutjeska“ – „Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene Sarajevo“, Kraljeva Sutjeska – Sarajevo 2010., 471-506.*

<sup>25</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, „Duvanjski kraj u franjevačkim šematizmima“, u: *Duvanjski zbornik. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa 'Duvanjski kraj kroz povijest', Tomislavgrad, 6-7. srpnja 2000., „Hrvatski institut za povijest Zagreb“ – „Naša ognjišta Tomislavgrad“ – „Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad – Zagreb“, Zagreb – Tomislavgrad, 2000., 197-212.*

<sup>26</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, „Razvoj franjevačkoga srednjeg školstva u Hercegovini. Prilog poznavanju odgojnih ustanova hercegovačkih franjevaca“, u: *Zbornik radova sa znanstvenog simpozija 'Franjevci i Hercegovina' održanog 6. listopada 2009. u Mostaru. Hercegovina franciscana: časopis za duhovnost, znanost i umjetnost, V/3 (2009.), 181-206; PAVAO KNEZOVIĆ – SERAFIN HRKAČ, „Latinisti Hercegovačke franjevačke provincije“, u: *Zbornik radova sa znanstvenog simpozija 'Franjevci i Hercegovina' održanog 6. listopada 2009. u Mostaru. Hercegovina franciscana: časopis za duhovnost, znanost i umjetnost, V/3 (2009.) 367-389.**

do 1945., kojega su, s još 65 njezinih članova, okrutno umorili komunističko-boljševički zlikovci tijekom 1945. i 1946. godine.<sup>27</sup> Prof. dr. Pavao Knezović suautor je i *Šematizma* iste franjevačke provincije, proistekla iz pera fra Martina Mikulića (1841. – 1912.),<sup>28</sup> monografije o fra Anđelu Kraljeviću (1807. – 1879.), biskupu i apostolskomu namjesniku za katolike Hercegovine, kao i kataloga inkunabula i rijetkih knjiga u franjevačkome samostanu u Zaostrugu kod Makarske.<sup>29</sup> Bio je povremeni suradnik časopisa Franjevačke teologije u Sarajevu, gdje je objavio i zapaženi rad o hrvatskim korijenima nadbiskupa kardinala Nikole Radulovića (1627. – 1702.).<sup>30</sup> Autor je, odnosno suautor, više puta tiskanih udžbenikâ latinskoga jezika, primjerice *Linguam Latinam disco*,<sup>31</sup> *Documenta historiam Croaticam spectantia*,<sup>32</sup> *Latinski jezik 1–2*<sup>33</sup> te *Vestibulum*

<sup>27</sup> LEO PETROVIĆ, *Prvi hercegovački franjevac doktor znanosti*, „Hercegovačka provincija Uznesenja BDM“ – „Franjevačka knjižnica“, knjiga 2, Mostar, 2008., 1-381.

<sup>28</sup> Fra MARTIN MIKULIĆ, *Šematizam. Mile misijske provincije Reda Manje braće sv. oca Franje u Hercegovini za godinu 1903. S latinskoga preveli Šime Demo i Pavao Knezović. Uvod i bilješke napisao Pavao Knezović*, „Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM“, Mostar, 2003., 1-194.

<sup>29</sup> ŠIME JURIĆ - PAVAO KNEZOVIĆ, *Blago Knjižnice Kačićeva samostana u Zaostrugu: inkunabule i rijetke knjige XVI. stoljeća*, „Zbornik Kačić“ – „Franjevački samostan Uznesenja Marijina“, Split, 1999., 1-168.

<sup>30</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, „Kardinal Nikola Radulović“, u: *Bosna franciscana: časopis Franjevačke Teologije Sarajevo*, 17/17 (2002.) 293-300.

<sup>31</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, *Linguam Latinam disco: udžbenik latinskog jezika za 1. razred klasične gimnazije*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1998., 1-216; PAVAO KNEZOVIĆ, *Linguam Latinam disco: udžbenik latinskog jezika za 1. razred klasične gimnazije*, 2. izdanje, „Školska knjiga“, Zagreb, 2001., 1-211; PAVAO KNEZOVIĆ, *Linguam Latinam disco: udžbenik latinskog jezika za 1. razred klasične gimnazije*, 3. dopunjeno izdanje, „Školska knjiga“, Zagreb, 2004., 1-211.

<sup>32</sup> ŽELJKO TRKANJEC – PAVAO KNEZOVIĆ, *Documenta historiam Croaticam spectantia (repraesentativa)*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1995., 1-124.

<sup>33</sup> PAVAO KNEZOVIĆ – ŠIME DEMO, *Latinski jezik 1-2. Udžbenik Sveučilišta u Zagrebu [Elektronička građa]*, „Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu“, 2015., 1-301; PAVAO KNEZOVIĆ – ŠIME DEMO, *Latinski jezik 1-2. Udžbenik Sveučilišta u Zagrebu*, „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, 2015., 1-361; PAVAO KNEZOVIĆ – ŠIME DEMO, *Latinski jezik 1-2. Udžbenik Sveučilišta u Zagrebu. Drugo dopunjeno izdanje*, „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, 2018., 1-350.

---

*linguae Latinae*.<sup>34</sup> Recenzirao je veliki broj djela, među kojima je monumentalni *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*.<sup>35</sup>

Prof. dr. Pavao Knezović bio je i voditelj odnosno suradnik na više znanstvenih projekata Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske kao što su: *Književnojezični latinizam u franjevačkoj baštini, Kanonske vizitacije Senjske i Kravske ili Modruške biskupije, Percepcija Turaka u hrvatskoj latinističkoj historiografiji, Hrvatska latinistička historiografija*.

Na Sveučilištu u Zadru i Sveučilištu u Mostaru bio je nositelj niza kolegija iz rimske književnosti odnosno latiniteta. Bio je član Upravnoga odbora Hrvatskoga društva klasičnih filologa, Hrvatskoga arheološkog društva te mostarskoga Društva ljubitelja antike Bosne i Hercegovine. Dobitnik je spomen-medalje Sveučilišta u Zagrebu za 2016. godinu. Odgojio je niz naraštaja klasičnih filologa koji su u njemu vidjeli uzor, marljiva, ozbiljna, samozatajna i ponizna profesora, a nadasve dobra čovjeka. Svojim znanstvenim i nastavničkim radom dao je bitan doprinos hrvatskoj klasičnoj filologiji i istraživanju franjevačkoga doprinosa hrvatskoj kulturi.

Povodom sedamdesete godišnjice života suradnici i prijatelji odali su mu svojevrsnu zahvalu priređivanjem zbornika radova u njegovu čast.<sup>36</sup>

*Amico carissimo memoriae!*

STIPE KUTLEŠA – ANTE ŠKEGRO  
stipekutlesa1@gmail.com – askegro@isp.hr

---

<sup>34</sup> PAVAO KNEZOVIĆ, *Vestibulum linguae Latinae. Udžbenik latinskog jezika za 2. razred klasične gimnazije*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1998., 1-190; PAVAO KNEZOVIĆ, *Vestibulum linguae Latinae. Udžbenik latinskog jezika za 2. razred klasične gimnazije. Drugo izdanje*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2003., 1-190; PAVAO KNEZOVIĆ, *Vestibulum linguae Latinae. Udžbenik latinskog jezika za 2. razred klasične gimnazije. Treće izdanje*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2009., 1-190.

<sup>35</sup> JOZO MAREVIĆ, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik I-II*, „Marka“, Velika Gorica – „Matica hrvatska“ Zagreb, Velika Gorica - Zagreb, 2000., 1-3649.

<sup>36</sup> *Utile cum dulci. Zbornik u čast Pavlu Knezoviću*, „Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu“, Zagreb, 2019., 1-564.

## IN MEMORIAM ZDRAVKO TOMAC



Početak 2020. godine napustio nas je profesor Zdravko Tomac (1937. – 2020.), redoviti profesor u mirovini Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, vanjski suradnik Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, poznati političar i pisac. U hrvatskoj politici obavljao je više važnih dužnosti: potpredsjednik ratne Vlade demokratskoga jedinstva (1991. – 1992.), predsjednik Gradske skupštine Grada Zagreba (1995. – 1997.), kandidat za predsjednika Hrvatske 1997., potpredsjednik Hrvatskoga sabora (2000. – 2003.). Bio je i jedan od kreatora *Ustava* iz 1974. i akter u hrvatskoj politici do

2003. godine. Jedan je od osnivača Hrvatske socijaldemokratske stranke (2004.), lijeve provenijencije i nacionalne orijentacije. Nakon političke karijere intenzivno se posvetio publicističkomu radu. Autor je tridesetak knjiga, a neki su od naslova *Zločin bez kazne* (1999.), *Iza zatvorenih vrata* (1992.), *Tko je ubio Bosnu* (1993.), *Zagrebačka kriza: politologijska analiza i dokumenti* (1997.), *Ponoćne misli* (2005.), *Moj obračun s KGB-om* (2007.). Bio je medijska zvijezda, poznat generacijama po političko-me angažmanu, javnim istupima i intervjuima na TV-u i u novinama. Svi su znali Tomca. Odmakom od aktivne političke karijere uslijedilo je razdoblje u kojem je njegov put obraćenja vjeri postao dominantna tema njegova javnog djelovanja. Ovo su poznate činjenice, ono što uglavnom svi znaju o njemu.

---

Za mene je bio izniman čovjek, zanimljiv i duhovit profesor. Njegov dolazak na Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru te 2008. godine bio je izuzetno bitan za Studij politologije koji je bio u svojim počecima. Velike zasluge za afirmiranje Studija politologije na mostarskome sveučilištu pripadaju upravo profesoru Tomcu. Naš prvi susret za mene je počeo prilično stresno. Iako rijetko kasnim, toga utorka, početkom rujna 2008., kasnila sam na sastanak s profesorom više od pola sata. Policijski uviđaj zbog prometne nezgode blokirao je cestu, a mome optimizmu u prilog nije išao ni zaboravljeni mobitel. Nikomu se nisam mogla javiti. U glavi su mi bili razni scenariji mogućih profesorovih reakcija na takvu komociju buduće asistentice. Jedino u što sam tada bila potpuno sigurna jest da me profesor više ne čeka. No, usprkos mojim očekivanjima čekao me na dogovorenu mjestu u kantini fakulteta gdje služe izvrsnu kavu. Kada sam se onako gorljivo počela ispričavati objašnjavajući razloge, on me blago prekinuo i upitao me kakvu kavu pijem. Dojam koji sam u tome trenutku stekla o njemu ostao je neporeciv. Bio je jednostavan, staložen i čovjekoljubiv. Ubrzo sam shvatila da je i mislilac svestrana znanja i duboka promišljanja. Možda mu je nedostajalo samo malo više sistematičnosti i organiziranosti. Po habitusu bio je onako dječjački razbarušen i zato se vjerojatno teže pridržavao stroge znanstvene forme, ali je rijetko tko mogao svojom pojavom izazvati toliko pozornosti koliko je on to uspijevaio. Bio je autentičan, iskren i to se prepoznavalo i osjećalo. Na njegovim predavanjima uvijek se tražila stolica više iako su počinjala u ranim jutarnjim terminima. Volio je studente, poticao ih na intelektualnu znatiželju i kritičko mišljenje, a često i nasmijavao samoironičnim dosjetkama i anegdotama iz svoga bogatog života. Bile su to prve generacije politologa koje su stasale na Sveučilištu u Mostaru i koje će nesumnjivo pamtiti profesora Tomca.

Bila sam njegova asistentica četiri godine (2008. – 2012.). Zadnja u njegovoj profesorskoj karijeri i zahvalna sam na takvoj životnoj prilici. Često nismo imali iste stavove i ista promišljanja, ali sam u profesoru Tomcu imala izvrsna učitelja od kojega sam puno naučila o toleranciji, uvažavanju, otvorenosti, prijateljstvu, a posebno o iskrenosti. To su velike životne lekcije! Najbolji razgovori koje sam vodila s profesorom

---

bili su u dugim šetnjama Mostarom. Naš zadnji kratki razgovor bio je sredinom prosinca prošle godine.

I da, volio je Mostar i blatinu.

Počivajte u miru i hvala Vam Profesore!

DAMIRKA MIHALJEVIĆ  
damirka.mihaljević@ff.sum.ba



---

## OBVEZNO ŠTIVO ZA ZNANSTVENIKE, PRAKTIČARE I STUDENTE

IVICA MUSIĆ, *Memento akademskoga pisma: s kratkim pogledom na surazvoj filozofije i znanosti*, Pressum, Mostar, 2019., 558 str.

Posljednjih se godina primjećuje porast broja djela koja tematiziraju znanstvenu metodologiju. Posljedica je to neujednačenosti u pisanju akademskih, znanstvenih i stručnih djela, a zasigurno zaslugu imaju i brojni jezični priručnici koji donose neujednačena pravopisna i stil-ska pravila. Napisano je mnoštvo kvalitetnih djela s brojnim uputama i prijedlozima. Jedno takvo objelodanjeno je krajem prosinca 2019. pod nazivom *Memento akademskoga pisma: s kratkim pogledom na surazvoj filozofije i znanosti*. Autor je ovoga vrijednog udžbenika dr. sc. Ivica Musić, izvanredni profesor na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru.

Knjiga, čiji je nakladnik Sveučilište u Mostaru, tvrdoga je uveza, op-sega 558 stranica, s opsežnim popisom literature koji se proteže na čak 20 stranica. Pisana je hrvatskim standardnim jezikom, a znanstveni stil odlikuju prirodnost, odmjerenost, jasnoća, dosljednost, logička poveza-nost i stil-ska sigurnost. Namijenjena je studentima i profesorima, onima koji tek ulaze u svijet znanosti i uče pisati akademske radove, ali i široj čitateljskoj publici zbog jednostavna stila i mnoštva primjera na kojima se najbolje uči.

Pozitivnu ocjenu o ovome djelu dali su akademik dr. dr. sc. Serafin Hrkać, prof. emeritus te dr. sc. Božo Goluža, redoviti profesor Filozof-skoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Obojica su jednoglasni u tvrdnji da se radi o vrijednu doprinosu znanosti.

Knjiga se sastoji od *Predgovora*, *Uvoda* i triju opsežnih cjelina podi-jeljenih na više poglavlja i potpoglavlja. U *Predgovoru* autor napominje da je svrha knjige biti podsjetnikom na ono što je nužno imati na umu pri svakome znanstvenom istraživanju i pisanu priopćavanju rezultata

---

te obrazlaže zašto znanost i filozofija, a zašto ne samo znanost kada je i filozofija dio znanosti kao cjeline, a nekada su bile i istovjetne.

U *Uvodu* navodi razliku između metodologije rada u osnovnim i srednjim školama te visokim učilištima. U školama se uči tako da se znanje uglavnom zasniva na pamćenju i reproduciranju, dok se na visokim učilištima proces stjecanja znanja naziva studiranje, što je različito jer ta riječ podrazumijeva izučavanje, promatranje, promišljanje i udublivanje u znanstveni problem. Sukladno tomu ovaj je udžbenik zamišljen kao nešto što treba biti „pri ruci“ onima koji se tek počinju baviti znanstvenoistraživačkim radom, ali i već formiranim znanstvenicima kojima može pomoći kada se nađu u dvojbenim situacijama. Nadalje, ukratko i jasno predstavlja cjeline i poglavlja te čitatelj dobiva opću sliku o sadržaju cijele knjige.

Prva cjelina *Znanstveno djelo u znanstvenoj prozi* sastoji se od sedam poglavlja: „Temeljne značajke znanosti“, „Znanstvena i stručna djela“, „Akademski radovi“, „Citiranje i citati“, „Bilješke“, „Jezično-stilska obilježja znanstvenoga rada“, „Znanstvene grane unutar znanstvenih i umjetničkih polja“. U ovoj cjelini autor donosi osnovne značajke znanosti i razgraničava neznanstvenu od znanstvene spoznaje. Dalje predstavlja i definira metode znanstvenoga istraživanja i usustavljanja te navodi najbitnije klasifikacije znanosti. Nakon toga slijedi pregled znanstvenih, stručnih i znanstveno-stručnih radova, njihove sličnosti i razlike, te pregled radova koji se pišu na visokim učilištima. Najzanimljivija su i „najdinamičnija“ poglavlja „Citiranje i citati“ i „Bilješke“ jer se tu na konkretnim primjerima vidi i uči kako se razdvajaju vlastite spoznaje od spoznaja drugih autora, kako se bilježe u radovima te koji su stilovi pisanja pozivnih bilježaka. U ovim poglavljima autor brojnim primjerima, jednostavnim uputama i grafijskim isticanjem daje savjete za rješavanje problema i nedoumica. Prepoznaje se zavidno iskustvo čitanja i proučavanja djela slične ili iste tematike te se stječe dojam da su, zbog mnoštva primjera, na jednome mjestu sadržani svi mogući oblici donošenja izvora. U posljednjem poglavlju piše se o temeljnim odlikama znanstvenoga stila i daju se brojni korisni jezični savjeti. Svakako treba spomenuti i prilog „Znanstvene grane unutar znanstvenih i umjetničkih

---

polja“ koji dodatno stvara dojam da se u ovoj knjizi na jednome mjestu doista može pronaći sve o znanosti.

Drugoj cjelini pod nazivom *Postanak i razviće znanosti* pripada šest poglavlja: „Početci sustavnoga istraživanja znanosti“, „Antička središta učenosti“, „Znanost u srednjemu vijeku“, „Od renesanse do prosvjetiteljstva“, „Industrijska revolucija“ i „Suvremena znanost“. Kao što se može vidjeti iz samih naziva poglavlja, autor predstavlja prve znanstvene discipline, prve gradove, mjesta i knjižnice koje su služile kao prve obrazovne ustanove drevnih naroda te znanstvenike koji su zaslužni za znanstveni napredak na raznim područjima. Ime koje posebno ističe među svim tim zaslužnicima jest ono Isaaca Newtona, matematičara, fizičara i astronoma, čiji pregled zakona i najvažnijih teorija donosi u posebnome potpoglavlju. U posljednjim poglavljima govori se o otkrićima koja su posljedica industrijske revolucije i suvremene znanosti i koja su promijenila tradicionalni način života, unaprijedila ga i olakšala umnogome, kako općenito u ljudskim djelatnostima tako i u razvoju znanosti. Autor napominje da bi samo za nabranje znanstvenih ostvaraja i otkrića u 20. stoljeću i prvim dvama desetljećima 21. stoljeća trebala zasebna i opsežna publikacija, stoga na poseban način, grafički oblikovano, s istaknutim imenima, godinama, otkrićima i ostvarajima, donosi samo ono najvažnije na područjima fizike, kemije, biologije, medicine, geografije, suvremenih tehničkih znanosti i računalstva.

Zadnja je, ali ništa manje važna cjelina *Filozofija i kritičko mišljenje* koja se može smatrati svojevrsnim uvodom u filozofiju. Sastoji se od šest poglavlja: „Što je filozofija“, „Propedeutička filozofija“, „Teorijska filozofija“, „Praktična filozofija“, „Novije filozofske discipline“ i „Najistaknutiji predstavnici zapadnjačke filozofije“. Autor pokušava odgovoriti na najvažnija pitanja o ovoj razumskoj djelatnosti, što je zapravo ona, što je njezin predmet, koji su joj izvori, po čemu se razlikuje od ostalih znanstvenih disciplina i kolika je njezina važnost u prošlosti i danas. Nakon toga predlaže podjelu filozofije na propedeutičku, teorijsku i praktičnu, a zatim svaku od njih obrazlaže u posebnim poglavljima. Što se tiče novijih filozofskih disciplina, može se reći da se njihov broj u prethodnome stoljeću znatno povećao jer se povećalo i područje ljudskoga

---

istraživanja. Autor posebno obrađuje tri: filozofiju uma, filozofiju jezika i filozofiju znanosti, odnosno one koje se zanimaju odnosom uma i tijela, jezikom i njegovom uporabom te objašnjavanjem znanosti i njezina smisla. U posljednjem poglavlju donosi kronološki popis najvažnijih filozofa zapadnjačke filozofije i njihova glavna djela. Uz njih navodi i hrvatske filozofe za koje smatra da su zaslužili da ih se spomene među ovakvim društvom.

Na kraju može se zaključiti da je ovaj kompozicijski skladan i jezično-stilski dotjeran sveučilišni udžbenik iznimno vrijedno djelo koje će zasigurno poslužiti svima koji se bave ili će se baviti znanstvenoistraživačkim radom, studentima filozofije i svima onima koji žele na jednome mjestu pronaći savjete vezane za znanstveni rad.

MARIJA VUKOJA  
marija.vukoja@ff.sum.ba

---

# TEORIJA I PRIMJENA MENADŽMENTA LJUDSKIH POTENCIJALA

DRAGUTIN GUTIĆ – ĐURO HORVAT – MARINKO JURČEVIĆ, *Menadžment ljudskih potencijala u teoriji i primjeni*, Effectus studij Financije i pravo – visoko učilište, Zagreb 2018., 256 str.

Knjiga *Menadžment ljudskih potencijala u teoriji i primjeni* autora Dragutina Gutića, Đure Horvata i Marinka Jurčevića u izdanju Visoke škole za financije i pravo „Effectus“ podijeljena je u 13 cjelina i više od 116 poglavlja. U prvoj cjelini *Uvodne teme iz menadžmenta* autori analiziraju višeznačnost pojma menadžmenta koji se danas promatra unutar različitih znanstvenih polja, ističući pritom njegovu razvojnu narav. Sličan terminološki nesrazmjer zamjetan je i u klasifikaciji funkcija menadžmenta, no autori zagovaraju tzv. POLSC pristup: „planiranje, organiziranje, upravljanje ljudskim potencijalima i kontroliranje“ (2018: 17). Nadalje, semantički se razgraničavaju pojmovi lidera i menadžera, a, uzimajući u obzir tehničko-tehnološke komponente razvoja društva, autori definiraju 25 izazova menadžmenta budućnosti, tj. menadžmenta druge generacije, te analiziraju kobne menadžerske pogreške.

Druga cjelina *Tržište rada* problematizira odnos ponude i potražnje u vidu postizanja ravnoteže te faktora utjecaja na ovaj proces. Istodobno, uz pitanje cijene rada autori propituju fleksibilnost tržišta, učinke migracija na isto te donose usporedbu tržišta rada u Hrvatskoj i EU. *Uvod u menadžment ljudskih potencijala* treća je cjelina koja razmatra ulogu čovjeka u organizacijskome komuniciranju i upravljanju analizirajući višeznačnost karaktera ljudskih potencijala. Autori naglašavaju kako je promjena paradigme unutar menadžmenta doprinijela percepciji snage ljudskoga kapitala (usp. 2018, 44, 45), ali istodobno upozoravaju na nedostatnost metrike u praćenju interesa zaposlenih. Ljudskim potencijalima posvećena je i četvrta cjelina *Strateška gledišta upravljanja ljudskim potencijalima* koja problematizira utjecaj dinamična i složena okruženja na ljudske potencijale. Uspješno upravljanje ljudskim

---

potencijalima polazi od jasno definirane misije i vizije kao i oslanjanjem na razne analize (SWOT, portfolijska analiza) koje čine temelj kvalitetne strategije, što potvrđuju studijama slučaja globalnih kompanija poput *Walta Disneyja* i *Johnson & Johnson*.

Važan preduvjet upravljanja ljudima čini poznavanje njihova psihičkog stanja, o čemu govori peta cjelina *Psihologija u upravljanju ljudstvom*. Autori detaljno analiziraju psihičke funkcije poput inteligencije, karaktera, temperamenta, emocija, pozornosti i zapažanja, pamćenja, mišljenja, percepcije i motivacije. U šestoj cjelini *Operativne funkcije upravljanja ljudstvom* ispituje se učinkovitost pribavljanja ljudskih potencijala. Traženje nove radne snage (neovisno o kojoj je razini organizacijskoga ustroja riječ) oslanja se na dugotrajne selekcijske procese kojima je cilj pronaći pravu osobu za pojedino radno mjesto. S druge strane, upravljanje ljudstvom podrazumijeva evaluaciju radnoga učinka svih uključenih dionika s ciljem objektivne analize poslovanja, a nagrađivanje najboljih pritom postaje bitan čimbenik. *Vođenje ljudstva* sedma je cjelina u kojoj autori ističu kako se ovo često poistovjećuje s osnovnom menadžerskom funkcijom. Uloga vođe i sljedbenika, stilovi vođenja kao i sposobnost izgradnje tima samo su neke od tema koje se analiziraju. U osmoj cjelini *Upravljanje ponašanjem ljudstva* autori donose pregled metoda mjerenja zadovoljstva poslom, koje stavljaju u odnos sa zaokupljenošću poslom te odanosti organizaciji. Za većinu zaposlenika kao organizaciji važan faktor privlačnosti predstavlja kreativnost u kontekstu načina rada, ali i otvorenost organizacije prema novim metodama i obrascima razmišljanja (usp. 2018, 147), što nerijetko izostaje zbog straha menadžmenta od novoga i preuzimanja odgovornosti za eventualni neuspjeh. Pitanje odgovornosti ogleda se i u preuzimanju rizika, dodaju autori, zatim u borbi s apsentizmom te konfliktima u čijem je središtu često borba za moć u organizaciji ili pak nezadovoljene ljudske potrebe (usp. 2018, 161). Ipak, najveći izazov u upravljanju ljudstvom predstavlja stres.

Za upravljanje organizacijom, osim poželjnih vještina, potrebno je i znanje čije je usvajanje dio procesa cjeloživotnoga učenja, a glavni su faktori privlačenja menadžera znatiželja i motivacija (usp. 2018, 173),

---

naglašavaju autori u devetoj cjelini *Upravljanje znanjem i ljudski potencijali*. Uz analizu modela učenja razmatra se i odnos prema navedenom procesu. Nadalje, u desetoj cjelini *Upravljanje karijerom zaposlenih* autori pokazuju kako je izgradnja karijere višestapni proces, a svjesnost o tome prisiljava lidere i menadžere na temeljito promišljanje o ciljevima koji su ugrađeni u plan osobnoga razvoja. To nerijetko podrazumijeva i traženje pomoći u izgradnji karijere ili pružanju iste s ciljem privlačenja novih kadrova ili zadržavanja postojećih.

Uz kreativnost i poticajno radno okruženje preduvjet opstanka čine i inovacije, o čemu govori jedanaesta cjelina *Upravljanje inovacijama i ljudski potencijali*. Iako je riječ o široku pojmu koji obuhvaća mnoge aspekte (kvaliteta proizvoda i usluga, poslovni procesi, komunikacijski tijekovi), autori ističu nužnost strateškoga planiranja i u ovome dijelu menadžerskoga upravljanja. Uvođenje inovacija nerijetko je i priprema za organizacijske promjene te razvoj procesa prilagodbe. Većina promjena odvija se u fazama, a odgovorni menadžeri usmjerit će se na mjerenje njihova učinka, naglašavaju autori u dvanaestoj cjelini *Ljudski potencijali i upravljanje promjenama*, stavljajući naglasak na praćenje promjena stavova zaposlenih i ulogu korporacijske kulture u organizacijskim promjenama. Posljednja cjelina *Emocionalna inteligencija* ističe važnost identifikacije emocija kod zaposlenika, njihova oslobađanja, ali i odgovaranja menadžmenta na različite potrebe zaposlenika u kontekstu dokazivanja komunikacijske i emocionalne kompetentnosti.

Iako je na domaćem i međunarodnom tržištu prisutno mnogo naslova koji problematiziraju menadžment i menadžere, knjiga *Menadžment ljudskih potencijala u teoriji i primjeni* jedinstvena je jer temeljito i iscrpno analizira novo područje upravljanja ljudskim resursima za koje postoji veliki interes kako na akademskoj razini u vidu novih studijskih programa posvećenih ovoj tematici tako i na poslovnoj. Budući da su svjesni prednosti i nedostataka multidisciplinarnoga pristupa, autori ga hrabro primjenjuju u ovome djelu, pri čemu svaku cjelinu započinju teorijskim određenjem osnovnih pojmova poput menadžmenta, učenja, inovacija i promjena koje nadograđuju brojnim praktičnim primjerima/studijama slučaja iz prakse vodećih svjetskih kompanija. Poseban

---

doprinos knjizi daju menadžerski instrumenti i alati dostupni na kraju svake cjeline u vidu testova za samoevaluaciju ili evaluaciju organizacijskih karakteristika. Knjiga je iznimno korisna za studente društvenih i humanističkih znanosti, akademsku zajednicu, menadžere, ali i sve one koji to žele postati, jer poziva na promišljanje o sebi, o ljudima koji nas okružuju u poslovnoj sredini te o položaju organizacije u društvu s ciljem stvaranja konkurentne prednosti i inkluzivne radne sredine.

TANJA GRMUŠA  
tanja.grmusa@pvzg.hr



---

## 25 GODINA PRIVATNIH ELEKTRONIČKIH MEDIJA U HRVATSKOJ

ZORAN KOVAČIĆ – NEVEN ŠANTIĆ, *25 godina privatnih elektroničkih medija u Hrvatskoj*, Voice of media d.o.o., Zagreb 2019., 239 str.

Jedan od nesumnjivih procesa globalizacije jest digitalizacija svega što nas okružuje. Tako smo svjedočili pojavi interneta te ostalih informatičko-tehnoloških dostignuća, u jeku čega je svaka sfera života doživjela stanovitu promjenu. Elektronički mediji samo su jedna od djelatnosti koje su doživjele revolucionarne promjene, a njihova današnja društvena uloga uvelike se razlikuje od nekadašnje, kao i njihov utjecaj. Dakako, mediji su oduvijek bili važan faktor oblikovanja javnoga mnijenja i djelovanja, a danas su, u doba digitalizacije, njihova uloga i važnost izraženije nego ikad prije. Stoga danas elektronički mediji preuzimaju vodeću ulogu u oblikovanju cjelokupne društvene misli te shvaćanja i pogleda na sve ono što nas okružuje.

Na koji su se način elektronički mediji u Hrvatskoj stvarali, oblikovali i stasali, prikazali su autori Kovačić i Šantić u svojem prvom izdanju knjige *25 godina privatnih elektroničkih medija u Hrvatskoj*, nakladnika *Voice od media*, izdanoj 2019. godine. Knjiga broji 239 stranica, a sastoji se od 27 poglavlja. Knjiga, osim formalnih poglavlja, uključuje predgovor, recenziju te neformalna četiri poglavlja pri kraju knjige u kojima se navodi detaljan popis medijskih nakladnika s obzirom na vrstu elektroničkih medija.

Poglavlja su sastavljena tako da govore o zasebnim temama, odnosno medijskim pojavnostima i vezanim događanjima u kronološkome slijedu<sup>1</sup>, točno onako kako su tekli, stoga knjiga jasno prikazuje elektroničke medije u Hrvatskoj od začetaka pa sve do danas – u cjelokupnome panoramskom zahvatu. S obzirom na smjer i način proučavanja jasno

---

<sup>1</sup> Knjiga je tvrdoga uveza, a korice su ukrašene svojevrsnim „genealoškim“ stablom koje daje naznaku kako su teme obrađene – kronološki – te kakvi su bili nastanak i put elektroničkih medija u Hrvatskoj.

---

možemo reći da se sustavno proučavaju radio, televizija te internet u njihovu kronološkom razvoju, a, navodeći primjere *Foruma 21* i *Radija 101*, obrađeni su i problemi i(li) pitanja slobode i neovisnosti medija, od onda pa sve do danas.

U brojnim poglavljima autori kroz medijsku prizmu prikazuju i daju cjelokupan pregled i promjenu društveno-zakonodavnoga aparata, uz što iščitavamo neke od najbitnijih tema:

- kako se od medijskih monopola stvarao pluralizam medija te kako smo dobili neovisne televizije
- put privatnih medija, lokalnih televizija te današnji problemi
- pojava raznih zakona o telekomunikacijama te reguliranje autorskih prava
- pojava i razvoj *web*-portala i društvenih mreža
- pojava udruga i osnivanje krovnih medijskih institucija
- o današnjim medijima te pogled u budućnost.

Autorski par Kovačić–Šantić u ovoj je knjizi kronološki prikazao pojavnost i razvitak elektroničkih medija od začetaka pa sve do danas, pritom uzimajući u obzir složenu društveno-političku situaciju te razna zbivanja koja su tekla usporedno s razvijanjem i stasanjem medijske mreže u nas – one koja je bila nadomak ostalih europskih promjena i trendova unutar medija. Sustavnim prikazom i opisom sastavljen je cjelokupan hrvatski elektroničko-medijski mozaik. Na temelju toga knjiga je nesumnjivo velik doprinos području (elektroničkih) medija, novinarstvu te srodnim područjima, a daje jasnu i cjelovitu medijsku sliku i otvara put novim istraživanjima i proučavanjima.

Osim onima koji su novinarske struke ili se bave kojim područjem medija, knjiga se preporučuje i svima onima koji su željni znati više o nastanku i oblikovanju jedne bitne društvene djelatnosti u svome punom zamahu, s raznim utjecajima i izazovima koje je nosila i onima koji tek dolaze.

ERVIN PAVLEKOVIĆ  
e.pavlekovic@gmail.com

---

## FRANCIS BACON AND REALITY OF HORROR(S)

“Ingenious floating into sadistic life”  
(2014)

Butchered characters in the œuvre of the Irish painter Francis Bacon, born in 1909, had never before him reached such a credible fulfilment. Bacon spent most of his life in London, where he moved at the age of 31 and stayed there for most of his life. Death reaped him in 1992 in Madrid. His artistic career began in his 30's when painter was deeply influenced by surrealist art. Bacon achieved tremendous breakthrough in 1933 with his “Crucifixion” what was probably unexpected for a young semi-trained painter. As a figurative painter, Bacon became known as an imaginative but shocking chronicler of human mental and inner condition. Unsure of his painting abilities, for long time the deep-thinker Bacon was seeking for authentic art style and figures that would fluently sustain and satisfy his own view of art. Narrow elements of depicted scenes are limited with abstract spatial, non-descriptive backgrounds.

New figurative painting at the beginning of the 1950's brings us the new vision of the disturbed reality exhausted with the tragic experiences never seen before. A whole new generation was thoroughly under the impression of those negative experiences. Besides Bacon, other artists toiled to catch on with the blood-spattered reality. Open violence and raw visible aspects of mutilated bodies are pivotal to artists' interest, albeit it is not about hard-core violence that characterized those paintings, but rather vagueness and obscurity. This violence is not emphasized in paintings, it is more what Gilles Deleuze says: “the violence of a sensation (and not of a representation), a static or potential violence, a violence of reaction and expression.” As we can assume, Bacon's figures are devoid of any traditional constraints, what makes an ascending remark for figure art painting of the 20th century along with Cezanne's and Picasso's revolution.

Exaggerated or not, Bacon's pity for human situation in this unpredictable and cruel world involves us into harassment and nervousness

---

of mental condition by identifying ourselves with its unstable figures, either animals or humans. This brings us to his sublime aesthetics of repulsiveness. It is interesting and important to emphasize that these paintings had never undergone any transitions in the subject matters, but we will not ponder much upon that, because Bacon's artistic career began at his relatively late life. Unfortunately, we do not have much evidence from this period of his life, since the artist destroyed all his works from that period. Therefore, the discovery of his art had begun after the World War II. The fundamental elements of Bacon's morbid-like art are unquestionable and mystical as artist focuses on vague corporeal transfiguration of not so idealized forms or subject in a manner of realistic depicting. Bacon's painting is usually considered "realistic" but not in the way that he refers to objects of everyday life, but rather that he disenfranchises reality, depicting figures shorn of any savvy manifestations.

Another considerable aspect of this body-destruction painting is the relation between figures and the space; the magnitude of space in Bacon's paintings is emptied and somewhat abstract: there is no any everyday life quotation on usual objects, viewer obtains centralized figure surrounded only by clear shapes of colours. Confusion of the theme and the depicted scene is worked out with the brief brushwork along which the artist makes dynamic dimension of butchered bodies.

Bacon, with full accomplishments, endeavours to depict all of the human beings' resolutions reflected in their materialistic aspect of life - body, trying, at the same time, to emphasize their impalpable aspect of life - soul. This humans' division is boldly elevated into one scary colour-made vanishing figures fixed at the moment of their transcendental infiltration outward of this earthly life, leaving behind catastrophic consequences of their horror evanescence. Those metaphysical connotations in Bacon's art are interesting statement of his profound artistic thinking connecting his mental situation with wrecked and stressed legacy of the World War II. Typical characteristic of Bacon's art is deformed particular painted phenomena wrapped into impermanent and loose forms which give figures a cachet of mortal shrilly shell. It is important

---

to emphasize that in Bacon's painting neither group nor mere objects are depicted; Bacon is not interested in giving us an account of materialistic world; living creatures who transform into barely-alive beings with open flesh are in his artistic focus.

Their limbic and massacred body structure turns into interlude imbued parts which merge in waving forms of slight strokes of brushwork. Yet, Bacon's colouring is varying; in some early works it is firm and expressive but in some other late works, the colour is lighter, more gentle and subtle.



*Study for a Portrait of P.L., n°2, 1957*

Although semi-trained, Bacon possesses not only oil-skilled technique but also passionate imagination. Most of Bacon's works are based on photographic patterns, but nevertheless he gives prime to more direct and intense texture of pain. It is clear that Bacon always adheres to figure-painting, based on deep analysis of one's mental condition. In that manner Bacon is a psychological painter - his domain is to depict retarded and non-sagacious human mind realistically expressing himself via deformed bodies, leaving vexatious impression on beholders.

Notwithstanding most of the 20th century artists who derived themselves from the various artistic styles and movements, this Irish painter, stayed staunch and committed to his own specific painting style, making a strange interconnection between analytical paintings of late

---

Picasso and old Baroque master Velasquez, whom Bacon never saw live, because he regarded him too much for his sight. He thought that the old Spanish artist is unreachable to him. Considering this, one, gazing at the Bacon's painting, will easily notice dismissed sense for realistic veracity and urge for exploring numb and sadistically treated figures with unpleasing anguished impact, leaving us behind with feelings of discomfort.

Most of his paintings lean on that lemmas – painter's pursuance for dark, doom view of the existence of life – have much in common with Rothko's painting and somehow with those of Lucian Freud's existentialist themes. But three of the artists are largely distinguished both in forms and style. From this aspect, considering artist's psychologically stressed figures, we should see resemblance of Bacon's paintings with mentally destructed portraits of early Oskar Kokoschka.

Early introspective paintings of one of the most prominent portrait-painters of the 20th century - Oskar Kokoschka, show us similar artistic outlook with Bacon's paintings. Shaken from the inside, but firmly staying outside, Kokoschka's portrait of *Herwarth Walden*, the main editor of the magazine *Sturn*, reveals unconcealed pathos of figure's mental resignation. Depicted in half-profile Walden, probably the pioneer of the term "expressionism", is muted with dark colour modulations carefully arranged with a vexatious background sketched with brief black lines on the black surface. His slightly vanishing figure is easily attached with depressive atmosphere of the entire composition.

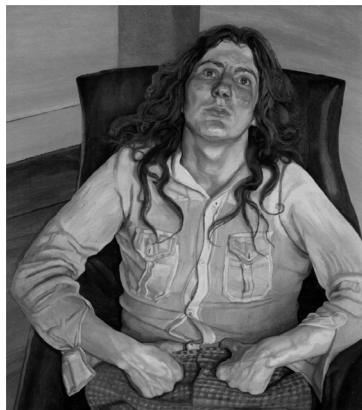
It looks like that his ingenious perception of human neurotic mental degree in those portraits is commonly maladjusted with choice of artistic technique: smooth smears, hard scratched black contours and muted colouristic solutions. Kokoschka indeed pierces the body surface and dives into human deepest feelings of solitude, fear and rejection. He is, like Bacon, genuine prophet of human inability to cope in the pessimistic world crowded with perpetual tournament of fragile human existence. Similar means one can find in the new figurative neoexpressionist paintings of Lucian Freud. It seems that Freud was not satisfied with the mere depictions of the everyday life and citizens. His art is also

---

concentrated on figure painting but in the manner of new figurative realistic style in the second half of the 20th century painting.

The connection between Freud and Bacon we can find only in their choices of subject matters, while in technique and modelling possibilities both painters are strongly distinguished. Freud's models are usually those with whom the painter is closely related. Therefore, he would never receive an order to do a portrait. For instance, he liked to paint his own daughters because as he once said: "they have nothing to be ashamed of."

Indeed, Freud has deep mental connection with the models he painted and we can clearly see he knows them well. In the portrait of "Ali", Freud made wise introspective into the figure's most inner feelings. Here he shows a woman in her probably early 30s, leaned against the comfort chair and raising her head above with eyes sadly gazing towards the ceiling. With messy hair and blue eyes, she sits calmly but her psychological condition is problematic; she looks hopeless and only what she can do at the moment is staring at the ceiling. Freud familiarizes us with her inner resignation by using special lines and colours; her body is shallow, sleeves are crumpled and she squeezes her hands in the concealed suffering. Her shrivelled hands reveal the veins and her eyes are filled with pain which shows full existential alienation. The painter, revealing Ali's disorder, almost misshaped her beauty. He is not moving but his inside is jerking.



Lucian Freud, *Ali*, 1974, Oil on canvas

---

French expressionist painter George Rouault considers the dark side of both human soul and civilization. But this French painter is the prophet of “Victory over the Lucifer’s sun” (George Bernanos). In his religious subject matters Rouault is never too pathetic; although his colouring suggests doom aggression, French painter advocates the new odd world; the world whose fundamental aspects are pearls of Christian faith. In that sense Rouault is highly inspired with medieval art, especially with those of gothic heritage. His canvases with thick dense colour layers of figures are framed with steel-like contours. Figurative painting of this “last religious painter” reveals space of illuminating colours perpetuated with personal transcendental beliefs. Rouault’s artistic understanding is far away from the mere rebellion but it is rather derived from artist’s deep religious contemplation which gives his painting a metaphysical sublime.



Francis Bacon, *Study for the Nurse in the film The Battleship Potemkin*, 1957, Oil on canvas

Distancing himself in his late work from observing beauty of the perceived tangible aspect of this material reality, George Rouault was



---

radically moving away from fauvism which was his first choice. He, directly confronting the vicious world he lived in, neglected the impossibility of art in changing the new misrepresented values. In that sense, the art of all those painters is profoundly bounded into intermezzo of imagination and lucidity.

SREĆKO KRIŽAN  
srechko92@gmail.com

---

## PARTIZANI: RAK-RANA ZAPADNE HERCEGOVINE

IVICA ŠARAC, *Metastaze jedne revolucije: Uspostava komunističko-partizanske vlasti u zapadnim dijelovima Hercegovine (listopad 1944. – ožujak 1945.)*, Crkva na kamenu, Mostar, 2019., 431 str.

U biblioteci nakladne kuće Crkva na kamenu 2019. godine objavljena je knjiga Ivica Šarca naslovljena *Metastaze jedne revolucije: Uspostava komunističko-partizanske vlasti u zapadnim dijelovima Hercegovine (listopad 1944. – ožujak 1945.)*. Urednik je ovoga djela prof. dr. Božo Goluža. Knjiga se sastoji od 431 stranice. Početni popis kratica (str. 7) slijede Šarčeva uvodna promišljanja (str. 9–32), glavni dio teksta podijeljen u tri veće cjeline koje Šarac zaključuje završnim promišljanjima (str. 334–338). U knjizi se nalazi i dodatak s većim brojem skeniranih izvornih dokumenata (str. 339–398). Nakon toga slijede popisi izvora i literature (str. 399–414), popis imena (str. 415–428) te autorova zahvala (str. 429), a čitava knjiga zaključena je recenzijama prof. dr. sc. Bože Goluže i dr. sc. Roberta Jolića (str. 430).

U podužim autorovim uvodnim promišljanjima opisani su motivi pisanja ovoga djela. Autor naglašava da se radi o drugome dijelu planirane trilogije kojom želi opisati genezu stereotipa o Hrvatima Hercegovine. Nakon što je u prvoj knjizi *Kultura selektivnoga sjećanja: Hrvati Hercegovine i Nezavisna Država Hrvatska* opisao prevrate u proljeće 1941. godine te eskalaciju nasilja koja ih je slijedila, Šarac se u ovome djelu fokusira na tri mjeseca završne faze Drugoga svjetskog rata koja su uz uspostavu komunističko-partizanske vlasti popraćena novim valom nasilja u zapadnoj Hercegovini. Autor, nadalje, ističe kako ipak nisu svi Hrvati zapadne Hercegovine patili zbog dolaska partizana u ove krajeve i kako postoji određen broj pragmatičnih pojedinaca koji su na vrijeme ocijenili predstojeći razvoj situacije te se odazvali na partizanske pozive, iako je većina lokalnoga stanovništva imala negativan stav prema nadirućoj vojsci. Šarac navodi kako su iz tih redova kasnije iznjedrili lokalni moćnici, državni birokrati i stranački funkcionari, koji će stvoriti

---

svojevrzne vladajuće dinastije na lokalnoj razini. Autor tom mišlju najavljuje završni dio svoje trilogije.

*Terra incognita* naslov je prve i najkraće cjeline knjige (str. 33–78). Šarac u ovome poglavlju ukratko opisuje stanje u zapadnoj Hercegovini od jeseni 1941. godine do jeseni 1944. To je razdoblje dvogodišnje talijanske uprave, a potom i vlasti NDH uz potporu njemačkih snaga. Talijani, čija je iredenta ciljala na čitav Jadran te u sklopu svoje politike *mare nostrum* pokušavala obuhvatiti cijelo Jadransko primorje i uz to osigurati široko zaleđe svojim teritorijima, nisu željeli dopustiti osposobljavanje hrvatske uprave, kako u Dalmaciji tako ni u Hercegovini. Stoga je talijansko razdoblje obilježeno četničkim teroriziranjem hrvatskih krajeva uz potporu i poticaj talijanske vojske i uprave u svrhu destabilizacije stanja u ovim krajevima. Četničke formacije su 1942. legitimizirane formiranjem Dobrovoljačke antikomunističke milicije (*Milizia Volontaria Anticomunista*), tako da su za talijanske uprave u nacionalno jednolikome hrvatskom području zapadne Hercegovine pripadnici četničkih odreda mogli nositi oružje, dok je ta privilegija uskraćena ustašama. Najmasovniji zločin koji su počini četnici odvio se u listopadu 1942. na području Rame, kada je ubijeno gotovo tisuću civila (645 Hrvata i 302 Muslimana) u svrhu etničkoga čišćenja tih krajeva. Šarac navodi kako se određeni broj ustaških činovnika nije mirio s takvim stanjem te su, revoltirani upadima četničkih formacija u više ljubuških i bekijskih sela, pokušali pokrenuti otpor četničkomu haranju i talijanskoj upravi. Ipak, sve takve ideje ugašene su po direktivama s viših instanci vlasti NDH. Unatoč tomu, kapitulacijom Italije u ljeto 1943. godine slabi i četnički utjecaj u ovim krajevima. Prevagom odnosa snaga na stranu saveznika i napredovanjem Crvene armije s istoka razvila se povoljnija klima i za pripadnike Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije (dalje: NOVJ), pa su oni u jesen 1944. godine konačno bili spremni na zauzimanje zapadne Hercegovine, koje se odvijalo iz dva smjera: napredovanjem brigada 29. hercegovačke divizije s jugoistoka i nadiranjem jedinica 8. dalmatinskog korpusa sa sjeverozapada.

Druga cjelina knjige nosi naslov *Jesen* (str. 77–164). Autor u ovome poglavlju detaljnije opisuje razdoblje od kraja listopada 1944. do kraja

---

iste godine, tijekom kojega snage NOVJ-a prodiru u zapadnu Hercegovinu i uspostavljaju vlast. Prvi su dolazili pripadnici 12. hercegovačke brigade u sastavu 29. hercegovačke divizije, većinom srpske nacionalnosti. Oni su 26. listopada 1944. zauzeli Metković, a potom Čaplinu te 1. studenog i Čitluk, dok je Ljubuški zauzeo novoosnovani Zapadno-hercegovački partizanski odred u noći s 28. na 29. listopada. S druge strane napreduju 3. i 4. brigada 9. divizije i 13. brigada 26. divizije, sve tri u sastavu 8. dalmatinskog korpusa. Snage dalmatinskih partizana 10. listopada 1944. zauzimaju Livno, 16. studenog Duvno, a 18. studenog i Posušje. Krajem studenoga slabi napredovanje dalmatinskih snaga NOVJ-a prebacivanjem fokusa i jedinica na kninsko bojište. Nakon partizanskoga zauzimanja dijelova zapadne Hercegovine zaustavljeno je napredovanje NOVJ-a prema Širokom Brijegu i Mostaru, a tako će ostati gotovo tri mjeseca. To je bila posljedica partizanskoga suočavanja s organiziranom pozicijskom obranom, lošim obavještajnim podacima te otporom domaćega stanovništva na prethodno zauzetim teritorijima. U to vrijeme pokušava se organizirati uprava, što je bilo otežano jer je većina nacionalno jednolikoga stanovništva simpatizirala NDH koja je i najviše radila na gospodarskome napretku zapadne Hercegovine unatoč ratnim godina. Konsolidacija vlasti popraćena je hvatanjem „dezertera i škripara“, kako su okarakterizirani brojni nepodobni civili, a OZNA je počela sa sastavljanjem popisa ljudi za odstrjel te njihovu likvidaciju. Taj prvotni val likvidacija odvijao se nakon svojevrskih suđenja u kojima su stradali uglavnom pripadnici ustaško-domobranskih postrojbi zaostali na zauzetome teritoriju uz nekolicinu civila. Osim ovoga tipa „legalnih“ likvidacija komunističke vlasti provode i „materijalna kažnjavanja“ sela koja sumnjice za kolaboraciju sa snagama NDH. Prilikom takvih odmazdi živote je bez suđenja izgubilo više civila, a posebno su bili ugroženi oni kojima su srodnici još uvijek bili na suprotnim stranama bojišnice, a takvih u zapadnoj Hercegovini nije bilo malo. Iako su se na dnevnoj bazi odvijale likvidacije nepoćudnih građana na razne načine, komunističke su vlasti i dalje pokušavale pridobiti domaće stanovništvo. Šarac navodi kako se njihova propaganda ne usmjerava toliko protiv ustaša, koji nedvojbeno stječu epitet gubitnika, koliko prvenstveno

---

protiv Katoličke Crkve i „mačekovaca“. KPJ je spremna na preuzimanje vlasti te se želi obračunati s onima koji najviše utječu na antikomunistički karakter zapadnohercegovačkoga puka. U skladu s time donijeli su i direktivu za „orijentaciju nastavnica u njihovom radu“. Komunističke vlasti nastoje promijeniti identitet naroda indoktrinacijom, kako djece tako i odraslih, pa organiziraju i brojne agitacijske skupove. Međutim, cilj je bio teško ostvariv. Propovijedajući egalitarizam, komunističke vlasti strogo su se obračunavale s „nazadnim“ i „inferiornim“ antikomunistima, koji su u zapadnoj Hercegovini bili u većini.

Treće i obujmom najveće poglavlje Šarac je naslovio *Zima* (str. 165–333), a u njemu opisuje konačan obračun snaga NOVJ-a s ustaško-domobranskim i njemačkim postrojbama te eskalaciju nasilja koja ga je slijedila. No, prije partizanskoga zauzimanja Širokog Brijega i Mostara dogodio se protuudar njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica. U neočekivanoj akciji nazvanoj *Bura* krajem siječnja 1945. ustaško-domobranske snage i dio njemačkih snaga povratili su zauzete dijelove zapadne Hercegovine i s toga teritorija istjerali pripadnike NOVJ-a. Međutim, Vrhovni štab naređuje što brži povratak tih područja, pa su na zapadnu Hercegovinu upućene brojnije snage. Na prijelazu sa siječnja na veljaču 1945. partizani 29. hercegovačke divizije zauzimaju Čaplinu, dok snage 8. korpusa prodiru prema Ljubuškom i Čitluku. Povlačenje ustaško-domobranskih snaga pratio je masovan zbjeg lokalnoga pučanstva koje je osjetilo teret komunističke vlasti. Opravdavajući svoj neuspjeh koji je doveo do kratkotrajnoga gubitka ovih područja, partizanski vojni izvještaji, između ostaloga, kao krivicu navode neprijateljski nastrojen narod te se po ponovnoj uspostavi vlasti odlučuju konačno obračunati s „krivcima“. Šarac navodi više primjera komunističke propagande gdje se nerealno preuveličava uloga naroda i franjevaca u ustaško-domobranskome napredovanju tijekom *Bure* te smatra kako je svrha takvih pamfletističkih izvještaja bila opravdanje planiranih nasilja nad franjevcima i civilima. Prva je na redu bila Čapljina. Partizani su 28. siječnja 141 odraslog Hrvata čapljinskoga kraja bacili u nabujalu Rotimlju, a zatim su 3. veljače u samome gradu pobili 177 Hrvata i Muslimana, među njima žene i djecu, te njihova tijela bacili u masovnu grobnicu kod crkve sv.

---

Franje. U čapljinskim egzekucijama život su izgubili župnik fra Petar Sesar, časna sestra Regina Milas kao i hodža Džemal Čivić, a naknadno je ubijen i gabeoski župnik don Martin Krešić. Partizani su provodili „osvete“ i na području Ljubuškog odakle je prema partijskim dokumentima zajedno s ustaško-domobranskim snagama izbjeglo preko 3000 civila. Nakon ponovnoga zauzimanja ovih krajeva pripadnici NOVJ-a vrše „čišćenje“ i pljačke sela nazivane „ekonomskim akcijama“, tijekom kojih je stradao veći broj civila koje autor poimenično nabraja. Za to su vrijeme savezničke i partizanske zrakoplovne snage (*Balkan Air Force*) bombardirale samostane na Širokom Brijegu i Humcu.

Opisavši drugo partizansko zauzimanje dijelova zapadne Hercegovine, Šarac nastavlja pisati o završnim borbama za Široki Brijeg koji je napalo 30 000 partizana iz sastava 8. korpusa. Napad je krenuo u jutro 6. veljače 1945., a partizani su fokus stavili na franjevački samostan u Širokom Brijegu, iako se isti nije nalazio na popisima važnih obrambenih utvrđenih punktova. Grad je osvojen idući dan. Prije opisa masakra nad franjevcima Šarac opisuje partizanska ubojstva civila u selima čitave zapadne Hercegovine, a poimenično navođenje stradalih proteže se na nekoliko stranica knjige. Autor je posvetio veliku pažnju egzekucijama širokobrijeških franjevacu, od kojih je dio život izgubio izvan Širokog Brijega. Tako su fra Leopold Augustin Zubac, fra Krešimir Pandžić, fra Roland Zlopaša, fra Rudo Jurić i fra Kornelije Sušac, koji su pred partizanima pobjegli u Mostarski Gradac, tamo pogubljeni s tamošnjim kapelanom fra Zvonkom Grubišićem. Fra Marko Dragičević nalazio se u Župi Izbično, gdje je i ubijen s fra Nevinkom Mandićem i fra Bonom Andačićem. U samome Širokom Brijegu partizani su prve egzekucije izvršili već 7. veljače prilikom zauzimanja grada. Nakon osvajanja samostanskoga platoa odveli su sve zarobljenike u samostan, odakle puštaju civile, a zadržavaju svećenike i njihove učenike. Franjevci su jedan po jedan odvođeni te likvidirani, nakon čega su njihova tijela spaljivana u prostorijama gimnazije. Taj dan ubijeno je 12 širokobrijeških franjevacu: fra Marko Barbarić, fra Stanko Kraljević, fra Ivo Slišković, fra Krsto Kraljević, fra Arhandeo Nuić, fra Dobroslav Šimović, fra Tadija Kožul, fra Borislav Pandžić, fra Žarko Levantić, fra Viktor Kosir, fra Stjepan

---

Majić i fra Ljudevit Radoš. No to nisu bili svi, idući je dan, uz veći broj civila, uhvaćeno još osam franjevaca koji su ovaj put odvedeni s većim brojem zarobljenika na kamionima prema dalmatinskomu zaleđu gdje su likvidirani i bačeni u masovne grobnice. Život su izgubili: fra Bonifacije Majić, fra Fabijan Kordić, fra Radoslav Vukšić, fra Fabijan Paponja, fra Andrija Jelčić, fra Leonardo Rupčić, fra Melhior Prlić i fra Miljenko Ivanković. Uz fra Mariofila Sivrića, koji je ubijen na nepoznatome mjestu, brojka stradalih širokobrijeških franjevaca penje se na 27. Dok su za pripadnike širokobriješkoga samostana komunističke vlasti pokušale navući stigmatu kolaboracionista provlačeći tezu o oružanome otporu redovnika, za likvidaciju ostalih svećenika zapadne Hercegovine nije bila potrebna ta etiketa. Partizani su ubili: fra Ćirila Ivankovića i fra Filipa Gašpara iz Gradnića te fra Jaku Križića, čitlučkoga župnika. Netragom je nestao fra Martin Sopta iz Čerina, dok su u Ljubuškom ubijeni fra Julijan Kožul i fra Paško Martinac. Iz Drinovaca su odvedeni fra Zdenko Zubac koji je ubijen sa širokobriješkim franjevcima u Zagvozdu i fra Slobodan Lončar čije je tijelo bačeno s još 27 drugih žrtava u masovnu grobnicu na Tomića njivi pored Ljubuškog.

Osvojivši Široki Brijeg, partizani su 13. veljače 1945. pokrenuli napad na Mostar koji je pratila eskalacija nasilja nad civilima. Šarac i ovaj put donosi poimenične popise civilnih žrtava, ali navodi i to da su partizani vršili egzekucije zarobljenih vojnika. Pogubili su također 13 ili 15 njemačkih radnika na rudniku, a prilikom osvajanja Nevesinja pogubili su i bacili u jamu 189 lokalnih Muslimana, dok su u jamu Novakušu odvoženi i bacani i zarobljenici iz Mostara. U samome gradu bilo je nekoliko masovnih grobnica, a jedna je od njih i podno brežuljka Biskupove glavice, gdje će kasnije biti izgrađeno partizansko groblje. Pored likvidacija vojnih zarobljenika i civila partizani su se i u Mostaru okomili na franjevce pa su iz samostana odvojili, ubili i bacili u Neretvu sedmoricu franjevaca. Život su u Mostaru izgubili: fra Leo Petrović, fra Grgo Vasilj, fra Jozo Bencun, fra Bernardin Smoljan, fra Kažimir Bebek, fra Rafo Pehar i fra Venancije Pehar. Osvajanjem Mostara završeno je partizansko osvajanje zapadne Hercegovine, a time i vremenski okvir koji je Šarac uzeo za obradu u svojoj knjizi. Na završnim stranicama autor pokušava razjasniti motive koji su partizane nagnali na tako brutalan nastup

---

prema franjevcima. Smatra da komunistički ateizam nije jedini niti je dovoljan razlog za tako nešto te fokus stavlja na utjecaj koji su franjevci imali kod ovoga izrazito religioznoga puka. Partizani su puno blaži nastup imali u Mostaru, gdje su ubili utjecajnije svećenike kao što su provincijal fra Leo Petrović i gvardijan fra Grgo Vasilj te one koji su izbjegli s prethodno zauzetih područja zapadne Hercegovine ne priznavši time vlast KPJ-a, dok su u Širokom Brijegu pobili čak 27 redovnika. Široki Brijeg osvojen je prvi nakon tri mjeseca otpora te je dočekan na nož razjarenim partizanskim jedinicama, a tu se nalazila i franjevačka gimnazija koja je obrazovala stanovništvo čitave zapadne Hercegovine te im usađivala identitet suprotiv komunističkim idealima. Mostarski samostan nije imao toliko „strateško“ značenje te su se na „odstrjelu“ partizanskih snaga našli oni koji su prema procjeni komunističkih vojnih snaga smatrani neupitnim partizanskim neprijateljima, što je uključivalo i vodstvo redovničke franjevačke zajednice, s ciljem destabilizacije franjevačkoga utjecaja u Hercegovini.

Šarčeva je knjiga vrijedna čitanja, njegov stil pisanja i sposobnost zaključivanja lako zaintrigiraju čitatelja, a sve to popraćeno je velikim brojem citata iz izvornih dokumenta čime autor omogućuje čitatelju slobodu vlastite interpretacije opisanih događaja. Čitajući knjigu, čiji naziv aludira na „malignost“ partizanskih jedinica, došao sam do zaključka kako pripadnici Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije za katolički narod zapadne Hercegovine sigurno nisu bili osloboditelji. Njihove ideje i ciljevi tomu su narodu bili strani i neprijateljski, a njihova netolerancija za antikomunistički karakter naroda bila je glavni uzrok poslijeratnih nedaća. Iako će s vremenom rasti simpatija prema komunizmu i partizanima, u velikoj mjeri i prisilno, nedvojbeno je da je negativan prvotni dojam, građen tijekom tri ključna mjeseca rata, ostao duboko urezan u sjećanje hercegovačkoga katoličkog naroda te uvelike oblikovao njihovu buduću ideologiju. Stoga možemo reći da su partizani od listopada 1944. do ožujka 1945. doista bili rak-rana Hrvatima katolicima zapadne Hercegovine.

ZVONIMIR HERCEG  
zvonimirherceg1997@gmail.com



---

## DOSTOJEVSKI I POJAM ODGOVORNOSTI KOD EMANUELA LEVINASA

STOJANA VALAN, *Dostojevski i pojam odgovornosti kod Emanuela Levinasa*, ART PRINT, Banja Luka, 2019., 103 str.

U izdanju Art Printa u Banjoj Luci krajem 2019. godine objavljena je monografija *Dostojevski i pojam odgovornosti kod Emanuela Levinasa* autorice Stojane Valan, kao prvo izdanje. Knjigu su recenzirali profesori Zoran Arsović (Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci) i Darko Đogo (Pravoslavni bogoslovski fakultet u Foči).

Na početku knjige čitatelj će naći *Sadržaj*. Sama knjiga podijeljena je na četiri dijela, od čega je prvi dio *Uvod*, drugi dio sastavljen je od četiriju potpoglavlja, treći od osam poglavlja, dok je četvrti dio knjige *Zaključak*. Na kraju se nalaze bibliografija, recenzija i autoričin životopis. Knjiga sadrži 104 stranice, a napisana je na ćiriličnome pismu.

Stojani Valan ovo je prva objavljena monografija iz filozofije, a do sada je objavila knjigu za djecu te brojne eseje, intervjuje, književne kritike i prijevode. Osnovne studije završila je na Bogoslovskome fakultetu Univerziteta u Beogradu, a master studije nastavila je na filozofiji u Banjoj Luci. Stoga pred sobom imamo jedno izuzetno djelo, prožeto teologijom i njezinim pojmovima, ali opet sasvim u oblasti same filozofije, poput Levinasova opusa u kojem će zasigurno uživati svatko komu je bliska tema odstupanja od klasične filozofske misli, tragajući za novim izvorima filozofiranja.

U djelu pred nama autorica imenuje Emanuela Levinasa filozofom Dobra. U *Uvodu* nas upoznaje sa životopisom ovoga filozofa, vezanim za Levinasovo preživljavanje Drugoga svjetskog rata kao Jevrejina, njegovo upoznavanje s Talmudom, osobnim bolom i ruskom literaturom, prvenstveno Dostojevskim, s jasnim ciljem – da поближе stvorimo kontekst za razumijevanje Levinasove filozofije.

U drugome dijelu knjige čitamo o Levinasovu zaokretanju od dotadašnje, ontologiji okrenute, tradicionalne filozofije ka autentičnoj, onoj

---

koju on zasniva. Levinas stavlja etiku u centar i uvodi pojam Drugoga u filozofiju te postavlja filozofiranje i Drugoga, odnosno etičnost, u isključujući odnos – filozofski misliti nemoguće je bez etike ili bez Drugoga.

Pojmovi koje Levinas uvodi i koristi u svome djelu su ljubav, svetost, Drugi, individua, lice, odgovornost, a zatim i trojica, bratstvo, krivica te, o koncu, pravda. Ovi se pojmovi ponavljaju, ukrštaju, te nema jasne razlike kada se govori o krivici, koja u sebe uključuje odgovornost i Drugoga, na primjer, zatim o ljubavi o kojoj možda i najviše čitamo i u drugome i u trećem poglavlju, koja se u trojstvu zaokružuje u služenju čovječanstvu, odnosno svetosti. No, Levinas sve ove pojmove zatvara samo jednim, a to je pojam pravde. Pravda predstavlja granicu preko koje se ne ide, a Levinas tu granicu naziva treći, što objašnjava pojmom trojstva, odnosno bratstva.

U trećem dijelu knjige naziva *Braća Karamazovi* saznajemo da su braća Dimitrije, Ivan i Aleksej (Aljoša) Karamazov simboli i umjetničko otjelotvorenje svih etičkih, a po čovjeka suštinskih borbi i iskušenja koje Levinas drži jedino relevantnim problemima kojima se filozofija etike, a ne dotadašnja filozofija s ontologijom u svome središtu, treba baviti. Motivi preuzeti iz ovoga djela uvelike daju pečat cjelokupnomu Levinasovu opusu, a možda je najbolje pozvati se na trenutak učenja monaha Zosime i teza da se čovjekova budućnost temelji na vjeri u Boga te da sreća dolazi od odricanja vlastitosti do poniženja.

Čitajući ovo djelo, stječe se dojam da je autorica na više mjesta u knjizi radila svojevrsnu apologiju filozofičnosti misli samoga Levinasa zbog optužbi koje su tumači izricali na njegov račun, a to je da, postavljajući etiku ispred ontologije, Levinas iskoračuje možda i previše, čak i nepovratno, iz područja poznate nam filozofije. Jedno je sigurno, a to je da je ovim djelom čitatelju na prijemčiv i pitak način prikazana i druga perspektiva, drugačiji oblik promišljanja o filozofskim problemima, istim onim problemima i pojmovima na koje su nam ukazivali antički filozofi, ali ipak sa stanovišta jedne filozofske pozicije.

ANA GALIĆ  
ana.galic.bl@gmail.com